

KS. STANISŁAW ŁACH

DZIEJE IZRAELA W PSALMACH I W PIĘCIOKSIĘGU

Znamienną cechą poezji hebrajskiej jest to, że zajmuje się ona — jak żadna inna poezja biblijnego Wschodu — historią swego narodu. Tę tendencję do poetyckiego ujęcia przynajmniej pewnych faktów z dziejów Izraela widzimy już w narracyjnych tekstach biblijnych, które z epickiego opisu przechodzą w dziedzinę poezji, jak na to wskazują czy kanyk Mojżesza po przejściu Izraelitów przez Morze Czerwone (Wj 15), czy inny kanyk Mojżesza (Pwt 32, 10-25), jakim kończy się opis długiej podróży Izraelitów z Egiptu do granic Kanaanu, czy wreszcie kanyk Debory (Sdz 5), wychwalający w formie poetyckiej klęskę Jabina, króla Kanaanu.

Poezja biblijna raz po raz bierze za przedmiot swej twórczości dzieje Izraela. Tak jest w różnych księgach poetyckich ST, tak jest przede wszystkim we wzniosłej, a równocześnie bardzo bogatej księdze poetyckiej, jaką jest Psalterz biblijny. I tak psalmy o Syjonie w różny sposób wspominają zdobycie Syjonu przez Dawida i uczynienie zeń centrum religijnego i państwowego królestwa (np. Ps 132). Jeszcze w większej mierze tzw. psalmy królewskie rozwijają przekazaną w 2 Sm 7 relację o przywilejach królewskiego rodu Dawida (np. Ps 89).

Nie chcemy obecnie zajmować się omówieniem tego wszystkiego, co z historycznych zdarzeń Izraela znalazło swój wyraz w psalmach¹. Kolejno będziemy się starać odpowiedzieć sobie na trzy pytania: 1. Jakie czyny z przeszłości Izraela opisanej w Pięcioksięgu znalazły swój wyraz w Księdze Psalmów? (I); 2. Jaką rolę pełnią te poetyckie ujęcia przeszłości Izraela w Psalterzu? (II); 3. Jakie mogły być powody uwzględnienia tych, a nie innych opowiadań Pięcioksięgu w Księdze Psalmów? (III).

I

Wśród biblistów ogólnie przyjęte jest zdanie, że szczególnie wiele uwagi wydarzeniom historycznym poświęciły trzy psalmy, a mianowicie

¹ Tak uczynił niedawno J. Kühlewein (*Geschichte in des Psalmen*. Stuttgart 1973).

Ps 78; 105 i 106. Najpierw omówimy Ps 78, a potem Ps 106 i 105, gdyż taka była najprawdopodobniej kolejność ich powstawania. Dwa bowiem pierwsze utwory tchną teologią deuteronomistyczną, mającą na celu wyjaśnić nieszczęścia narodowe Izraela jego niewiernością przymierzu, zaś Ps 105 jest raczej pochodzenia późniejszego, kiedy to Izrael za panowania perskiego cieszył się względnym spokojem i wolnością i mógł na tle historii snuć myśli o interwencji Bożej w rządy świata.

1. W Ps 78 poetyckie przedstawienie ważniejszych wydarzeń z Pięcioksięgu zaczyna się od w. 12. Zaznacza zaś psalmista, że będzie wspominał te cuda, jakie Bóg zdziałał w ziemi egipskiej w okolicy Soanu, tj. w Gessen, czyli w okolicy położonej na wschód od delty Nilu. Takie określenie miejsca pobytu Izraelitów w Egipcie nie ma odpowiednika w Pięcioksięgu, lecz opiera się na ustnej tradycji². Nim jednak psalmista faktycznie zacznie opowiadać o czynach Bożych zdziałanych w Egipcie dla uwolnienia swego ludu z niewoli (por. w. 44-51), najpierw będzie wspominał 6 ważniejszych wydarzeń po wyjściu Izraela z Egiptu (w. 13-33). Na pierwszym miejscu jest wspomniane cudowne przeprowadzenie Izraelitów przez Morze Czerwone:

„Rozdzielił morze i przeprowadził ich,
I ustawił wody jak wały” (w. 13).

Trudno dociec, dlaczego psalmista odstąpił od początkowego zamiaru, aby najpierw opowiedzieć największy czyn Bożej łaskawości, przejście przez Morze Czerwone. Nie jest wykluczone, że miały tu wpływ względy kultyczne, a mianowicie użycie tego psalmu na uroczystość Paschy, która była pamiątką wyjścia Izraela z Egiptu. Podczas tej uroczystości rozważano cudowne uwolnienie z Egiptu i cudowne wprowadzenie do ziemi Kanaan³.

Ten charakter paschalny tłumaczyłby nam rozłożenie tematyki w Ps 78. Zaraz na początku było słuszne wyeksponowanie cudów zdziałanych przez Jahwe w Egipcie, ze zwróceniem uwagi na cudowne przeprowadzenie Izraelitów przez Morze Czerwone (w. 12-13), potem już logicznie następuje opowiadanie o cudach Jahwe zdziałanych podczas podróży Izraelitów przez pustynię do ziemi Kanaan (w. 14-42). Zakończyłoby się to opowiadanie powtórzeniem, niby refrenu, cudów Jahwe dokonanych w Egipcie (w. 43). To ogólne stwierdzenie z biegiem czasu specyfikowano przez wyliczenie plag zsyłanych na Egipt (w. 44-51), aby znów podkreślić wyprowadzenie Izraelitów z Egiptu i przejście przez Morze Czerwone (w. 52-53). Po krótkim wspomnieniu prowadzenia Izraela przez

² H. G u n k e l. *Die Psalmen*. 5. Aufl. Göttingen 1968 s. 343.

³ Por. H. K r a u s. *Zur Geschichte des Passah-Massot im Alten Testament*. EvTh 18: 1958 s. 47-67.

pustynię (w. 54) wyliczył psalmista czyny Jahwe przy zajmowaniu Ziemi Obiecanej, które stanowią treść już innych ksiąg biblijnych, jak Księgi Sędziów czy Księg Samuela.

A zatem w Ps 78 dwa razy wspomniane jest przejście przez Morze Czerwone (w. 13, 53), następnie mamy wymienione 4 cuda działane podczas podróży Izraelitów po pustyni aż do ich ukarania w Kadesz (w. 33), a mianowicie słup ognia i obłoku towarzyszący im podczas podróży (w. 14), wyprowadzenie wody ze skały (w. 15), nakarmienie manną (w. 24) i przepiórkami (w. 37). Autor Ps 78 wymienia 8 plag, a mianowicie zamianę wody w krew (w. 44), plagę much i żab (w. 45), komarów i szarańczy (w. 46), plagę gradu (w. 47), zarazę bydła (w. 48) oraz śmierć pierworodnych (w. 51).

Widać więc z tego, że w Ps 78 tematyka dotycząca czynów Jahwe pokrywa się z tematyką, jaką omawia narracyjna część Pięcioksięgu, rozmieszczona w Księdze Wyjścia i Księdze Liczb.

2. Ps 78 jest bliski Ps 106. Tym, co oba te utwory do siebie szczególnie zbliża, jest nie tylko podobny dobór treści, ale i jej rozkład. W obu mianowicie utworach przedstawiona jest zarówno pomoc Jahwe, jak i niewierność Izraela wobec Boga.

Niewierność Izraela według autora Ps 106 zaczyna się w Egipcie (w. 7), kiedy to Izraelici nie zważali na cuda Boże. Jest to zgodne z relacjami tradycji biblijnych, przekazanych w Księdze Wyjścia (por. 4, 1. 5. 8; 14, 11 n.). Autor Ps 78 jako pierwszą niewierność Izraelitów wymienia szemranie ich po wyprowadzeniu wody ze skały (w. 17). Zgodne jest to z Wj 14, 18 nn., gdzie jest mowa, że Bóg czynił cuda, aby poznali Egipcjanie, iż On jest Jahwe. Autor Ps 106, 8 zaznacza, że Bóg wybawiał Izraela mimo niewierności dla Jego imienia i dla okazania swej mocy. Jak w Ps 78 czy w Wj 14, 21 nn. i 15, 5 nn., tak i w Ps 106 szczególnie uwydatniony jest cud przejścia przez Morze Czerwone. Różni się Ps 106 od tradycji Pięcioksięgu tym, że ów cud przedstawia autor Ps 106 jako gromienie morza przez Jahwe, co jest zastosowaniem mitologicznego elementu do przedstawienia faktu z historii zbawczej Izraela (por. Ps 106, 9 i 114, 3). Zgodnie też z tradycjami Pięcioksięgu autor Ps 106 przedstawia skutki, jakie spowodowało przejście Izraelitów przez Morze Czerwone, a mianowicie, że Izrael uwierzył Jahwe i śpiewał razem z Mojżeszem pieśń dziękczynną Bogu (w. 12; por. Wj 15, 1. 31).

Nie długo jednak trwał Izrael według Ps 106, 13 w tej wierze dla Jahwe, gdyż rychło zapomniał o Bożym cudzie. Również w Pwt jest mowa o tym, że Izrael wciąż zapominał o Bogu i Jego czynach zbawczych (por. 4, 9. 23; 6, 12; 9, 7; 25, 19; 32, 18). Zgodnie z Ps 78, 29 i autor Ps 106, 14 zna tradycję z Lb 11, 34 o grzechu pożądania Izraelitów w Qibrot-Hattaawa, tym się jedynie różniąc, że w Pięcioksięgu jest mo-

wa o ukaraniu tego požądania wielką plagą, a w Ps 106 jest mowa o chorobie gardła⁴.

Odmienne niż Ps 78 autor Ps 106 przedstawia liczne inne tradycje z Pięcioksięgu. Należy tu najpierw wspomnieć o wzmiance psalmisty o buncie Darana i Abirama przeciw Mojżeszowi i Aaronowi, która tym się różni od Lb 16, 12-15, że w Ps 106, 16-18 pominięto opis buntu Koracha przeciw przywilejom kapłańskim rodziny Aarona. H. Gunkel⁵ sądzi, że opuszczenie to pochodzi stąd, że sam psalmista pochodził z rodu Korachitów i nie chciał uchybiać swej grupie lewickiej, przypominając im postać jej niesławnego przodka.

Jedynie w Ps 106, 19-23 jest mowa o kulcie złotego cielca pod górą Synaj, co jest paralełą do Wj 32, 1 — 33, 11. O tej zależności świadczy nie tylko użycie tego samego terminu na określenie cielca, a mianowicie *egel* (por. Wj 32, 4; Pwt 9, 16. 21), ale też zaznaczenie zgodnie z przekazami Pięcioksięgu (Wj 32, 11 n.; Pwt 9, 25), że Bóg wyniszczyłby wówczas Izraela, gdyby nie modlitwa wstawiennicza Mojżesza⁶.

Także tylko w Ps 106, 24-27 jest aluzja do szemrania Izraelitów na pustyni Kadesz po powrocie wywiadowców z ziemi Kanaan (por. Lb 14, 23. 29). Jednak według Pięcioksięgu karą za to szemranie Izraela było skazanie na śmierć na pustyni wszystkich powyżej 20 lat, a autor Ps 106, 27 zaznacza, że karą za to szemranie była niewola babilońska. Izraelici pod Kadesz wzgardzili Ziemią Obiecaną, toteż Bóg odebrał im tę ziemię. Psalmista uwypukla tu teologię deuteronomistyczną, według której niewola była sprawiedliwym sądem Bożym nad Izraelem (por. 2 Krl 25).

Tylko w Ps 106, 28-31 jest mowa o grzechu bałwochwalstwa Izraelitów w Baal-Peor, co znów jest poetyckim przedstawieniem opowiadania z Lb 25, 1-18. Widać tu zależność literacką od Pięcioksięgu. Tu i tam jest mowa, że Izrael przylgnał do Baal-Peora i że spożywał pokarm, który był ofiarowany bożkom. Tym się tylko różnią te dwa teksty, że w Lb 25, 2-3 jest mowa o ofiarach składanych bogom cudzym, a Ps 106, 28 nn. mówi o ofiarach składanych zmarłym (domyślnie: bogom). Jak Jahwe bywał określany jako jedyny Bóg żywy (por. Jr 10, 8), tak inni bogowie są określani jako umarli (por. Kpł 26, 30; Ps 115, 4-8). Wiele też jest podobieństwa w obu przekazach w przedstawieniu ukarania Izraelitów za to bałwochwalstwo w Baal-Peor. Jest tu wspomniany gniew Jahwe (Lb 25, 3; por. Ps 106, 29) i zesłana plaga (Lb 25, 8; por. Ps 106, 29). W Ps 106 jest jednak tylko krótka wzmianka o karze, a w Lb 25 jest o tym ukaraniu szeroka relacja. Według tej relacji Mojżesz kazał sędziom wieszać winnych bałwochwalstwa. Później Bóg zesłał na bałwo-

4 A. Bentzen. *Die Schwindsucht in Ps 106, 15b*. ZAW 57:1939 s. 152.

5 Jw. s. 466.

6 Por. F. Hesse. *Die Fürbitte im Alten Testament*. Erlangen 1952.

chwalców jakąś bliżej nieokreśloną plagę, która spowodowała śmierć 23 000 winnych (Lb 25, 9)⁷. Różnie też jest przedstawione w obu przekazach wstawiennictwo Pinchasa. Według Ps 106, 30 miało ono polegać na modlitwie, a według Lb 25, 6-9 polega na gorliwości tego męża o chwałę Jahwe, wyrażającej się w tym, że przebija on włócznią Izraelitę, który na oczach całej społeczności izraelskiej oplakującej przed przybytkiem klęski spowodowane plagą, sprowadził sobie do obozu Moabitkę. Różnie też oba źródła przedstawiają nagrodę, jaką otrzymał od Boga Pinchas. Ps 106, 31 jedynie zaznacza, że poczytano mu to za sprawiedliwość⁸, Lb 25, 10 opowiada, że Jahwe polecił Mojżeszowi powiadomić Pinchasa o tym, że zawiera on z nim przymierze pokoju, które mu zapewni kapłaństwo na wieki.

Również następna wzmianka autora Ps 106, 32-33 o grzechach Izraelitów przy wodach w Meriba jest bezsprzecznie aluzją do zdarzenia lub do zdarzeń opisanych w Wj 17, 1-7 i Lb 20, 2-13. Jest bowiem prawdopodobne, że w obu tych opowiadaniach chodzi o różne fakty, gdyż Wj opisuje zdarzenie, które dokonało się w Refidim, zaś Lb umieszcza to zdarzenie w Meriba, i to nie na początku podróży, ale na jej końcu⁹. Tu lud nie mając wody wystąpił z wyrzutami przeciw Mojżeszowi i Aaronowi, że wyprowadzili ich oni z Egiptu na śmierć z pragnienia na bezwodnej pustyni. Mojżesz i Aaron poszli aż do wejścia do przybytku, aby wzywać pomocy Bożej. Bóg kaze Mojżeszowi uderzyć laską o skałę. Mojżesz dla uspokojenia wzburzonego ludu z własnej woli zwołuje Izraelitów i pyta ich, czy wierzą w to, że wyprowadzi im wodę ze skały. To pytanie świadczyło o braku ufności i u Mojżesza. Ten swój brak ufności okazał on i przez to, że uderzył w skałę dwa razy, zamiast jeden raz, jak to nakazał Jahwe. Po uderzeniu wytrysło dużo wody ze skały, mimo nieufności Mojżesza. Lb 20, 12 mówi o winie Mojżesza i Aarona i o tym, że zło spadło na nich¹⁰, a Ps 106, 29 mówi o gniewie Jahwe na Mojżesza z powodu szemrań Izraelitów.

Wreszcie w końcowej części swego utworu autor Ps 106, 34-46 czyni chyba aluzje do innych ksiąg biblijnych, zwłaszcza do tzw. historycznego dzieła deuteronomistycznego, zarzucając swemu narodowi, że naśladował w Kanaanie sposób postępowania jego pogańskich mieszkańców (2 Krl 16, 3; 21, 6; 23, 10). Dzieje tedy Izraela według Ps 106 to dzieje ustawicznych grzechów Izraela w ziemi Kanaan oraz kar Bożych za te grzechy, nawracań Izraela do Jahwe i przebaczenia Izraelowi jego win wraz z zakończeniem kar.

7 Według 1 Kor 10, 8 miało zginąć 24 000 osób.

8 Por. Rdz 15, 6; Ga 3, 6; Rz 4, 3.

9 Por. S. Lehming. *Massa und Meriba*. ZAW 73: 1961 s. 71-77.

10 Plagi tej nie wylicza Ps 78.

Choć tedy w wielu szczegółach Ps 106 różni się od paraleli w Ps 78, to jednak w obu tych utworach jest wspólne zamierzenie ich autorów, aby z jednej strony przedstawić łaskawość Jahwe, a z drugiej — niewierność Izraela. Obaj jednak biblijni autorzy w wielu wypadkach posłużyli się do przeprowadzenia zamierzonego celu innymi opowiadania-
mi z przeszłości Izraela. Główną różnicą tematyczną obu tych utworów jest to, że w Ps 106 zostały pominięte plagi egipskie, natomiast wspomniano tu wiele takich epizodów z podróży po pustyni, których nie wspominał autor Ps 78. Wydaje się jednak, że autor Ps 106 jest lepiej obznajomiony z historycznymi tradycjami Pięcioksięgu. Bardzo częste posługiwanie się tymi tradycjami robi wrażenie, że jest on zależny nie tylko od ustnych tradycji, ale od tradycji utrwalonych już pisemnie w aktualnej formie.

3. Swoiste miejsce, jeśli chodzi o zależność od opowiadań Pięcioksięgu, zajmuje Ps 105. Porusza on niemal te same tematy co Ps 78, ale ponadto ma wiele innych opowiadań, których jest brak w Ps 78.

Do wspólnej tematyki obu tych utworów należy wspomnienie cudów, jakie zdziałał Bóg dla uwolnienia Izraelitów z Egiptu (w. 28-37) i na pustyni (w. 39-41).

W Ps 78, 43 było zaznaczone, że to sam Bóg dokonywał tych znaków i cudów, zaś w Ps 105, 27, że znaków dokonywali Mojżesz i Aaron. Uderzające jest to, że autor Ps 105 nie trzyma się porządku w wyliczaniu plag, jaki mamy w Wj 7, 14 — 10, 27 czy w Ps 78. Najpierw Ps 105, 28 wymienia plagę ciemności, która stanowi 9 plagę w Wj 10, 21, potem (w. 29) wymienia 1 plagę, tj. zamianę wody w krew, z Wj 7, 20 n. i Ps 78, 44, zaś w. 30 2 plagę z Wj 8, 6, tj. plagę żab. Wiersz 31 wspomina 3 i 4 plagę z Wj 8, 16. 21, tj. muchy i komary, w. 32 7 plagę z Wj 9, 22-23, tj. plagę gradu, w. 34 8 plagę z Wj 10, 12 nn. i Ps 78, 46, tj. plagę szarańczy, a wreszcie w. 36 wymienia 10 plagę z Wj 11, 4 nn. i Ps 78, 51, tj. śmierć pierworodnych.

Z innych wspólnych tematów poruszanych w Ps 78, 14 nn. i Ps 105, 39-41 należy wspomnieć o czterech cudownych wydarzeniach, opowiedzianych również w Pięcioksięgu w jego relacji o podróży po pustyni. Pierwszym cudownym wydarzeniem był obłok, ale nie ten, który towarzyszył Izraelitom podczas podróży po pustyni (por. Wj 13, 21 n. i Ps 78, 14), lecz ów, który ich osłaniał przy przejściu przez Morze Czerwone (Wj 14, 19; Mdr 10, 17). Drugi cud to słup ognia, który wskazywał Izraelitom drogę podczas nocy (Wj 16, 13 nn. i Ps 78, 25 nn.). Wreszcie w. 41 Ps 105 wspomina o cudownym wyprowadzeniu wody ze skały, o czym wspomina też Ps 78, 15 nn. i Pięcioksiąg (Wj 17, 6 i Lb 20, 11).

Do tematów Ps 105, których brak jest w Ps 78 i Ps 106, należą opowiadania o patriarchach, paralelne do opowiadań Księgi Rodzaju. Naj-

pierw autor Ps 105, 8-11 przypomina, że Jahwe zawarł przymierze z Abrahamem i Izaakiem, które określa „słowem”, jakie Bóg dał tysiącom pokoleń, czyli bez jakiegokolwiek ograniczenia w czasie. Przymierze Boga z Abrahamem jest opisane w Rdz 15, 1-21 na podstawie dwóch nieco różnych tradycji (J i E)¹¹. Przymierze to ponowił Bóg z Izaakiem, gdy ten podczas głodu w Kanaanie udał się najpierw do Gerary, a potem chciał udać się do Egiptu. Wówczas to rzekł doń Jahwe (czyli mamy tutaj tradycję J): „Nie chodź do Egiptu, pozostań w ziemi, jaką ci wskażę. Przebywaj w tej ziemi, a będę ci błogosławił i potomstwu twemu dam tę ziemię, i dotrzymam przysięgi, jaką złożyłem Abrahamowi, twemu ojcu” (Rdz 26, 3). W Ps 105, 9 jest mowa, że Bóg zobowiązał się przymierzem dać Abrahamowi ziemię, a Wj mówi, iż się zobowiązał przysięgą. Nie ma tu rozbieżności rzeczowej, lecz jedynie formalna, gdyż przymierzem zawsze towarzyszyło składanie przysięgi, że wzajemne zobowiązania partnerów będą dotrzymane. Do tego zobowiązania czyni aluzję w. 10 Ps 105, mówiąc, że „ustanowił je dla Jakuba jako prawo” (hebr. *wajja 'amîdeha l'hoq*). Mamy tutaj aluzję do odnowionego przymierza Jahwe z Jakubem, które zawarł z nim Bóg w Betel przed ucieczką do Labana (Rdz 28, 1-22; por. Rdz 35, 12).

Po przypomnieniu obietnic Bożych poczynionych patriarchom, przechodzi autor Ps 105, 12-15 do wspomnienia realizacji tego przymierza. Realizacja ta polega na tym, że patriarchowie w poszukiwaniu coraz to nowych pastwisk dla swej trzody wędrują bezpiecznie z kraju do kraju, od narodu do narodu. Harmonizuje to z tym, co nam przekazują tradycje Pięcioksięgu o wędrowności patriarchów izraelskich (Rdz 12-50). Wiemy, że Abraham wywędrował z dalekiego Ur w południowej Mezopotamii do Haranu (11, 31), a potem do różnych miast Kanaanu, jak Sychem (12, 8), Betel (13, 4), a stąd do miasta filistyńskiego Gerary (20, 2). Podobne podróże odbywał Izaak. Autor Ps 105, 14 wspomina, że Bóg czuwał, by wędrującym patriarchom nie czyniono krzywdy, co jest zapewne aluzją do kar, które Bóg zsyłał na faraona za zabranie Sary, żony Abrahama, do haremu (12, 7), czy do kar, które by zesłał na Abimelecha, króla Gerary, już za samą chęć uczynienia krzywdy Abrahamowi czy Izaakowi (por. 20, 3; 26, 7).

Tylko autor Ps 105 wspomina opowiadania Księgi Rodzaju (37-50) o patriarsze Józefie (w. 16-23). Inaczej jednak niż tradycja przechowywana w Księdze Rodzaju, która mówi, że bracia sprzedali Józefa do Egiptu, zaznacza, że to Bóg skierował Józefa do tego kraju, aby w ten sposób uratować jego potomków od śmierci głodowej w Kanaanie. Psal-

11 Por. S. Ł a c h. *Księga Rodzaju*. Poznań 1962 s. 349. PST I/1.

mista czyni aluzję do szlachetności Józefa, który odrzucił niecną propozycję żony Putyfara (por. Rdz 39, 20), gdy wspomina, że był on zakuty w kajdany (w. 18). Jest również aluzja do Rdz 40, 1 — 41, 36, gdzie się mieszczą opowiadania o Józefie jako tłumaczu snów sług faraona, a swoich współwięźniów, a później samego faraona, co go wyniosło do godności pierwszego ministra faraona. Mamy bowiem w Ps 105, 19 zaznaczone, że Józef przebywał w więzieniu „aż do czasu wypełnienia się jego słowa”, gdyż wtedy Bóg „posłał króla i kazał go uwolnić, władcę narodów, który go wybawił, ustanowił go panem domu swego i przełożonym nad całą swoją majątnością”. W ten sposób autor Ps 105 na sposób autora Księgi Rodzaju wyjaśnił fakt pobytu pokolenia Abrahama w Egipcie.

W w. 24-26 autor Ps 105 przedstawił, jak i autor początkowych rozdziałów Księgi Wyjścia, trzy fakty z późniejszej historii potomstwa Abrahama, a mianowicie wzrost tego potomstwa, jego ucisk przez Egipcjan i powołanie Mojżesza i Aarona na jego wybawców. Tym się tylko różnią te relacje, że autor Ps 105, 24 przypisuje ten rozrost Izraelitów Bogu, a Wj 1, 7 (J) notuje jedynie sam fakt wzrostu. Bogu też przypisuje psalmista fakt, że w Egipcie znienawidzono Izraela (por. w. 25), natomiast Wj 1, 8 tłumaczy tę zmianę nastrojów tym, że „rządy w Egipcie objął nowy władca, który nie znał Józefa”. Rozpoczął on prześladowanie Izraelitów, które usprawiedliwiał tym, że liczbą i potęgą przewyższają oni Egipcjan. Rzeczywiście, w ziemi Gessen, gdzie przebywali głównie Izraelici, przewyższali oni Egipcjan i na wypadek wojny mogli stać się niebezpieczni. W w. 26 mówi krótko psalmista o powołaniu Mojżesza i Aarona na wybawców uciskanego Izraela. O powołaniu Mojżesza mamy w Księdze Wyjścia dwa opowiadania, z których jedno zaczerpnięte jest z tradycji JE (2, 23 — 4, 41), a drugie z tradycji P (6, 2 — 7, 13). O powołaniu Aarona wspomina tylko ubocznie Wj 4, 10-17, kiedy to Mojżesz, przerażony powierzoną mu przez Boga misją, zaczyna się różnie wymawiać, między innymi brakiem wymowy, potrzebnej do jej spełnienia. Wówczas Jahwe polecił mu przybrać sobie brata Aarona: „Ty będziesz mówił doń i przekażesz te słowa w usta jego. Ja zaś będę przy wargach twoich i jego i pouczę was, co winniście czynić”.

Po wyliczeniu ośmiu plag, które zesłał Bóg na Egipt, aby zmusić faraona do wypuszczenia Izraelitów z Egiptu (w. 27-36), i czterech ważniejszych cudów, które zdziałał Jahwe dla Izraela na pustyni (w. 39-42), wspomina autor Ps 105 z innych ksiąg biblijnych jedynie pomoc Bożą przy zdobywaniu ziemi Kanaan (w. 44), ale już nie wspomina żadnych faktów szczegółowych.

Omówione szerzej trzy tzw. psalmy historyczne mają dwa tematy wspólne: wyprowadzenie Izraela z Egiptu i wprowadzenie do ziemi Kanaan. Tę samą tematykę poruszają jeszcze dwa inne psalmy, mianowicie

Ps 135, 8-12, gdzie jest mowa o plagach (w. 8-9) i zdobyciu ziemi Kanaan (w. 12), i Ps 136, 10-21. Tym się tylko one różnią między sobą, że Ps 135 nie wspomina o cudownym przejściu przez Morze Czerwone, jak i Ps 105, ale jedynie akcentuje uwolnienie z Egiptu i wejście do Kanaanu, zaś Ps 136, 13-15 mówi o cudownym przejściu przez Morze Czerwone. Psalmy te różnią się tym od psalmów historycznych (78, 106 i 105), że wspominają wyraźnie o pokonaniu przez Izraelitów zdążających do ziemi Kanaan dwóch królów zajordańskich, Sihona, która Amorytów (Ps 135, 10 n. i Ps 136, 18; por. Lb 21, 21-32), i Oga, króla Baszanu (Lb 21, 33 — 22, 1). Ps 136, 16 wspomina jeszcze o pokonaniu wielkich królów, co może być aluzją do pokonania przez Jozuego władców na zachód od Jordanu (12, 7-22). Autor Ps 136, 23-24 i autor Ps 106, 43-45 kończą swój utwór aluzjami do Ksiąg Sędziów, mówiąc o Jahwe, który litował się zawsze nad swym ludem, ilekroć ten w swoim unizieniu zwracał się do Boga o pomoc. Należy jeszcze dodać, że autor Ps 136 w początkowych wierszach swego utworu opiewa Jahwe jako stwórcę (w. 4-9), który powołał do istnienia różne byty (podobnie opisuje Heksaameron na początku Genesis).

II

Po omówieniu najważniejszych utworów Psałterza wspominających różne zdarzenia opisane w Pięcioksięgu, nasuwa się pytanie, jaką rolę pełnią te historyczne wspomnienia.

1. Rola ta jest bez wątpienia uwarunkowana celem, jaki sobie postawił psalmista. Czy autor Ps 78 zamierzał wielbić *magnalia Dei*, które wyznawał Izraelita w swym *credo*, przechowanym w Pwt 26, 5 nn. lub w Joz 24, 2 nn.¹², czy też pragnął dziękować Jahwe za opiekę nad Izraelem w przeszłości?¹³ Wydaje się, że nie ma podstaw, by odstępować od opinii autora Ps 78, który swój utwór określił jako mądrościowy, nazywając go *masal* czy *hisôt* (w. 2). W głównych wydarzeniach historii usiłuje on odczytać zamierzenia Boże i mądrość. Ps 78 jest jasno i przejrzystie skonstruowany, jak pieśń Mojżesza w Pwt 32. Jak tam Mojżesz, tak tu psalmista stawia przed oczy Izraelowi doświadczenia z historii i poucza o konieczności dotrzymania wierności Bogu. W tym celu na początku i na końcu swego utworu wspomina odrzucenie niewiernego Efraima (w. 9-11; w. 67). Wzmianka zaś na końcu utworu o wybraństwie Dawida i Syjonu (w. 68) ma znów pouczyć Izraela, że ma on jesz-

¹² G. von Rad. *Theologie des Alten Testaments*. Bd. 1. München 1958 s. 357.

¹³ S. Mowinckel. *Psalmenstudien*. Bd. 1-6. Oslo 1921-1924 — Bd. 2 s. 112.

cze szanse zbawienia, jeśli tylko nie będzie naśladował Efraima, czyli królestwo północne, w jego niewierności przymierzu. Wspomniane zdarzenia z historii Izraela pełnią podwójną rolę, jedne mają za zadanie pouczyć o łaskawości Jahwe, inne znów o niewierności Izraela. Pouczenia te mogły mieć miejsce podczas jakiejś uroczystości w świątyni czy też rocznicy zdobycia Syjonu¹⁴ lub podczas odnowienia przymierza¹⁵, i chyba jeszcze przed upadkiem Jerozolimy i dynastii Dawida¹⁶.

2. Psalm 78 i 106 należą do psalmów mądrościowych. Według H. Gunkela¹⁷ historia służy tu do przedstawienia wielkiej łaskawości Bożej, której Izrael przeciwstawiał się ciągle swoją niewiernością. Uważa się Ps 106 za spowiedź generalną Izraela¹⁸. Niewierność zaczyna się już w Egipcie (w. 7-12), wzrasta podczas podróży po pustyni, jak świadczą opowiadania o przepiórkach (w. 13-15), o buncie Datana i Abirama (w. 16-18), o kulcie złotego cielca (w. 19-23), o buncie po powrocie wywiadowców z Kanaanu (w. 24-27), o bałwochwalstwie w Baal-Peor (w. 28-31), o kuszeniu Jahwe w Meriba (w. 32-33) czy o wykroczeniach Izraela w Kanaanie (w. 34-46). Jeśli Izrael jeszcze istnieje mimo tylu grzechów, to tylko miłosierdziu i łaskawości Jahwe zawdzięcza on swe ocalenie. Toteż już we wstępie mieści się wezwanie do uwielbienia Jahwe (w. 1; por. 170, 1; 118, itd.)¹⁹, a zarazem pouczenie, że jedynie wykonywanie uczynków sprawiedliwości (w. 3) może zapewnić narodowi ocalenie²⁰. Dlatego autor Ps 106 przed przejściem do pouczenia o tym przykładami zaczerpniętymi z historii (w. 7-46) modli się o wybawienie z obecnego nieszczęścia (w. 4-5) i powrót z niewoli (w. 47). Słusznie więc W. Beyerlin²¹ wykazał, że w. 2 Ps 106 jest *nervus rerum* całego tego utworu, gdyż tutaj autor woła: „Któż zdoła wypowiedzieć wielkie dzieła Jahwe i któż może ogłosić wszystkie Jego chwalebne czyny”. Ps 106 miał być pouczeniem o motywach ufności po upadku Jerozolimy i dynastii Dawida.

¹⁴ J. Kraus. *Die Psalmen*. Bd. 1. 3. Aufl. Neukirchen 1963 s. 540.

¹⁵ A. Weiser. *Die Psalmen*. 7. Aufl. Göttingen 1966 s. 366.

¹⁶ H. Junker. *Die Entstehungszeit des Psalms 78 und das Deuteronomium*. Bb 34:1953 s. 487-500.

¹⁷ Jw. s. 464; L. Sabourin. *The Psalms, their origin and meaning*. Vol. 2. New York 1969 s. 174 n.

¹⁸ Gunkel, jw. s. 466.

¹⁹ Por. R. C. Culley. *Oral Formulaic Language in the Biblical Psalms*. Toronto 1967 s. 53.

²⁰ Por. K. H. Fahlgren. *Sedaka im AT*. Upsala 1952. Por. A. Kończak. *Znaczenie wyrazu sdaqah w Psalmach*. Lublin 1972 (rkps).

²¹ *Der nervus rerum Ps 106*. ZAW 86:1974 s. 50-65.

²² Por. A. Lauha. *Die Gesc hichtsmotive in den alttestamentlichen Psalmen*. Acta Acad. Scient. Fennicae 56, I. 1945.

3. Nie jest jasne, jaką rolę pełni historia Izraela w Ps 105. A. Weiser sądzi, że historia dostarcza tu tworzywa dla uwielbiania Jahwe za przymierze zawarte z Izraelem. Powołuje się zaś na to, że Ps 105 jest cytowany w 1 Krn 16, 8 nn. podczas uroczystości przeniesienia arki przymierza na Syjon. Raczej jednak historia pełni i w tym utworze rolę pouczenia o dobroci i łaskawości Jahwe. Tym się różni jedynie od Ps 78 i 106, że pomija (jak i Księgi Kronik) grzechy Izraela, a tylko kreśli wielką łaskawość Bożą dla swego narodu, która szczególnie uwydatniła się w historii patriarchów (w. 7-23), w wyprowadzeniu Izraelitów z Egiptu (w. 23-38) oraz podróży przez pustynię (w. 38-41).

Widzimy więc z powyższego, że nigdzie autorzy psalmów nie wspominają opowiadań z przeszłości po to, aby wielbić swoich przodków, lecz aby wielbić Jahwe, który był głównym sprawcą zbawczych czynów Izraela, i to mimo jego niewierności²². Jahwe jest tym, który dokonuje różnych znaków, zaś od Izraela pochodzą jedynie niewierności.

III

Narzuca się jeszcze tu jedno pytanie: dlaczego autorzy omawianych psalmów zaczerpnęli do swych utworów te, a nie inne opowiadania z Pięcioksięgu?

Różne na to mogły złożyć się przyczyny: strukturalne, czasowe, kultowe. Przypatrzymy się teraz doborowi tematów z Pięcioksięgu w każdym z trzech psalmów historyczno-dydaktycznych.

1. W Ps 78 na taki, a nie inny dobór tematyki z Pięcioksięgu wpływa najpierw sama treść tego utworu. Autorowi chodziło o to, aby przeciwstawić łaskawości Jahwe niewierność Izraela. Toteż cała osnowa historyczna tego psalmu składa się jakby z dwóch tryptyków, z których jeden można by zatytułować „łaskawość Jahwe”, a drugi — „niewierność Izraela”. Każdy z tych tryptyków posiada trzy obrazy. Tryptyk noszący tytuł „łaskawość Jahwe” przedstawia trzy grupy cudów działywanych w różnych miejscach. Jedna grupa obejmuje cuda działywane na pustyni (w. 12-31), druga — cuda działywane w Egipcie (w. 42-53), a trzecia obejmuje cuda, jakie działył Bóg w Kanaanie, czy to przy jego zdobywaniu (w. 54-55) czy wtedy, gdy opieką otoczył Dawida i jego miasto (w. 68-72). Drugi tryptyk przedstawia niewierność Izraela i kary Boże, jakie spadały na ów niewierny naród. Pierwszym obrazem jest ukaranie Izraela na pustyni (w. 32-41), drugim — zburzenie sanktuarium w Silo (w. 56-66), a trzeci obraz stanowi całkowite odrzucenie Izraela, które miało miejsce w chwili zdobycia Samarii (w. 67). Oba te tryptyki

miały mieszkańcom Judy unaocznąć obowiązek tym większej wierności, jaka na nich ciąży, im większa jest dla nich łaskawość Jahwe.

2. Inne warunki historyczne Ps 106, który — jak wynika z w. 46 — powstał po zezwoleniu Cyrusa na powrót Izraelitów z niewoli babilońskiej, spowodowały, że autor tego psalmu, choć miał podobne zamierzenia co autor Ps 78, zwrócił uwagę na inne opowiadania Pięcioksięgu. Lęka się on, by Izrael, uwolniony z niewoli, nie powrócił do dawnych grzechów. Toteż przypomina mu z przeszłości upadki, które świadczą o tym, że Izrael bardzo szybko zapomniał o cudach zdziałanych przez Jahwe. Tak było, kiedy to wnet po oglądanych plagach Izraelici szemrali nad Morzem Czerwonym na Mojżesza, że wyprowadził ich z Egiptu (w. 7). Ale i cudowne przejście przez Morze Czerwone pamiętali niedługo, jak świadczy o tym szemranie w Qibrot Hattawa (w. 14). W czasach niewoli osłabł zapewne szacunek dla władzy narodowej, dlatego autor Ps 106 wspomina kary Boże na zgraję Datana i Abirama (w. 16-17) za bunt przeciw Mojżeszowi. Wielu z powracających z niewoli Izraelitów mogło w Babilonii oddawać się synkretyzmowi religijnemu, toteż autor Ps 106 wspomina o ukaraniu Izraela za kult złotego cielca pod Synajem oraz o ukaraniu za kult Baala-Peor w ziemi moabskiej (w. 28-31). Po powrocie z bogatego i urodzajnego Babilonu mogło obudzić się niezadowolenie (por. Ps 115), dlatego autor Ps 106 wspomina o ukaraniu tych, którzy w Kadesz po powrocie wywiadowców z Kanaanu, nie chcieli iść do ziemi danej im przez Jahwe (w. 24).

Czas powstania Ps 106 wpłynął więc na dobór tych, a nie innych opowiadań z historii Izraela.

3. Obok zamierzeń psalmisty, warunków czasowych, w jakich komponował on swój utwór, na dobór z historii tych, a nie innych opowiadań wpływało również przeznaczenie utworu na takie lub inne święto. Jeśli jakiś utwór był przeznaczony na święto Paschy, to psalmista uwydatniał cudowne przejście przez Morze Czerwone (por. Ps 78, 13; Ps 106, 9. 22). Nie ma mowy o tym cudzie w Ps 105, który był raczej przeznaczony na święto odnowienia przymierza, aby pouczyć, że Jahwe jest wierny swemu przymierzemu (w. 8-44) i dlatego Izrael winien być zawsze wierny Jahwe (w. 45). Chcąc uwydatnić tę naukę, psalmista sięga aż do czasów patriarchów, by na przykładzie Abrahama, Izaaka, Jakuba i Józefa pokazać, jak to Bóg przeprowadza swoje plany (w. 7-23), a później, przez wspomnienie ośmiu plag (w. 24-38) oraz cudów zdziałanych na pustyni (w. 39-41), ukazać, że Jahwe jest wierny swemu przymierzemu i umie złamać opór faraona, i usunąć wszelkie przeszkody, jakie pustynia stawia Jego ludowi w drodze do wyznaczonego mu celu wędrówki.

Niechybnie na taką czy inną selekcję opowiadań wpływała coraz to bogatsza tradycja o tych opowiadaniach, która z czasem coraz bardziej

przyjmowała taką formę, jaką mamy w aktualnym Pięcioksięgu. Jest znamienne, że autor Ps 78 czyni raczej tylko aluzję do ustnych tradycji o opowiadaniach Pięcioksięgu, natomiast autorzy Ps 106, a jeszcze bardziej Ps 105 są zależni od spisanych już tradycji.

Początkowo tradycje te były uboższe i ogólniejsze, ale z czasem rozrastały się w coraz to nowe szczegóły. Tym się da to wyjaśnić, że dopiero późniejsze psalmy czynią aluzję do pokonania przez Izraelitów z czasów Mojżesza królów zajordańskich (Ps 135 i 136). Tak było też z tradycjami o plagach egipskich. Najpierw mogła być o nich tylko ogólna wzmianka, a potem ją specyfikowano i wyróżniano w niej coraz to większą liczbę plag²³.

Kończąc nasze rozważania nad związkami opisów dziejów Izraela w psalmach i w Pięcioksięgu, należy stwierdzić, że autorzy Ps 78; 106 i 105 znali tradycje Pięcioksięgu, a odnośnie do dwóch ostatnich psalmów raczej znali i posługiwali się już spisаныmi tradycjami o tych zdarzeniach. Przyjąć należy, że mieli oni specjalną predylekcję do posługiwania się podobną tematyką, która koncentrowała się wokół uwolnienia Izraela z Egiptu i wprowadzenia do ziemi Kanaan. Najprawdopodobniej pochodzi to stąd, że historia zbawcza nie występuje w analizowanych psalmach niezależnie, lecz zawsze jest na usługach dydaktyki, jako uzasadnienie nadziei Izraela: Jahwe przyjdzie mu z pomocą, jak przyszedł w przeszłości ich ojcom, ale pod warunkiem, że Izrael nawróci się szczerze do Niego. Toteż nie można przyjmować na podstawie tego ograniczenia tematyki Pięcioksięgu, że podczas powstawania omawianych psalmów Pięcioksiąg nie posiadał jeszcze takiego zakresu treściowego, jaki posiada obecnie, gdyż i w Ps 135, i 136, które pochodzą z czasów późniejszych, również taka właśnie tematyka jest uwzględniona. Powód takiego postępowania tkwi w tym, że czyni te najlepiej nadawały się do wyciągania z nich nauki na teraźniejszość.

---

²³ Por. S. E. Loewenstamm. *The Number of Plagues*. Bb 52:1971 s. 34-38. Utrzymuje on (inaczej niż B. Margulis, który twierdził, że w w. 31 Ps 105 chodzi jedynie o jedną plagę, gdyż wszystkie inne plagi są omawiane przynajmniej w dwóch stychach), że chodzi tu jednak o dwie plagi.

L'HISTOIRE D'ISRAËL SELON LES PSAUMES ET SELON PENTATEUQUE

R é s u m é

L'histoire du peuple élu constitue l'objet non seulement des livres bibliques dont Pentateuque fut le premier; elle apparaît également dans la poésie biblique et dans les Psaumes tout particulièrement. Ceux-ci contiennent maintes allusions aux événements historiques d'Israël. L'auteur du présent article laisse de côté l'étude des événements historique selon les Psaumes et porte toute son attention à la Pentateuque elle-même.

Il s'efforce avant tout de répondre à trois questions: 1. Quels sont, dans le passé d'Israël, les faits et gestes connus par le livre de Pentateuque qui réapparaissent dans les Psaumes (I); 2. Quel est le rôle qui revient à cette version poétique du passé d'Israël que présentent les Psaumes (II) et 3. Quels motifs décidèrent du choix des récits empruntés par les Psaumes à la Pentateuque (III).

Etant donné que la description du passé d'Israël apparaît surtout dans les Psaumes 78, 105 et 108, ce sont ceux-ci qui deviennent l'objet d'une analyse thématique que cette étude entreprend en premier lieu; l'auteur examine par la suite la fonction du contenu historique dans ces trois Psaumes et cherche les raisons qui décidèrent du choix d'un tel thème et non d'un autre ou de la préférence pour une telle forme au détriment d'une autre.

Dans la conclusion l'auteur constate que les psalmistes connaissaient à peu près tous les récits de la Pentateuque au sujet d'Israël et que les auteurs des Psaumes 105 et 106 devaient les connaître déjà en version écrite. En outre, il semble que le passé d'Israël n'est jamais dans les Psaumes le centre d'intérêt pour les psalmistes mais qu'il joue, chaque fois qu'il apparaît, un rôle didactique. C'est précisément ce rôle didactique qui fit préférer certains thèmes de la Pentateuque on tant que se prêtant le mieux à un enseignement valable pour le présent.